

Rekomandimi CM/Rec(2020)2 i Komitetit të Ministrave për shtetet anëtare për përfshirjen e historisë së romëve dhe/ose udhëtarëve¹ në kurrikulat shkollore dhe materialet mësimore.

*(Miratuar nga Komiteti i Ministrave më 1 korrik 2020
në takimin e 1380 të zëvendësministrave)*

Komiteti i Ministrave i Këshillit të Evropës sipas kushteve të Nenit 15.b të Statutit të Këshillit të Evropës,

Duke pranuar që prania e gjatë historike e romëve dhe udhëtarëve në Evropë ende nuk është e pranuar në mënyrë të përshtatshme në sistemet arsimore, dhe se kontributi i tyre në trashëgiminë kulturore evropiane është nënvlerësuar në arsimin formal dhe joformal, dhe nga publiku në përgjithësi;

Duke pranuar që arsimi dhe rritja e njohurive të publikut për kontributin e romëve dhe/ose udhëtarëve në trashëgiminë kulturore të vendeve të tyre përkatëse mund të çojnë në një kuptim më të thellë, dialog ndërkulturor dhe respekt të ndërsjellë;

Duke marrë parasysh që tradicionalisht, historia dhe kujtesa kolektive e romëve dhe/ose udhëtarëve janë transmetuar brez pas brezi përmes rrëfimeve me gojë;

Duke marrë parasysh shembujt e shumtë të marginalizimit të vazhdueshëm të romëve dhe udhëtarëve, dhe rëndësinë e mësimin të historisë për përmirësimin e marrëdhënieve midis anëtarëve të komuniteteve romë dhe/ose udhëtare dhe shteteve të tyre anëtare përkatëse;

Duke pranuar që, sipas vlerësimeve, të paktën 500 000 romë, sintë, jenishë dhe anëtarë të komuniteteve të tjera të etiketuar “Zigeuner” (Ciganë) u shfarosën gjatë Luftës së Dytë Botërore nga regjimi nazist dhe aleatët e tij;

Duke marrë parasysh që mësimi për Holokaustin e kryer nga regjimi nazist dhe aleatët e tij, si dhe akte të tjera të kryera kundër romëve dhe udhëtarëve nëpër Evropë, mund të jenë një mjet efektiv në luftimin e të gjitha formave të urrejtjes, diskriminimit dhe paragjykit, si dhe radikalizmit, mohimit dhe revizionizmit të Holokaustit;

Duke pasur parasysh që mësimi i historisë është një nga mjetet më të rëndësishme që kontribuon në eliminimin e paragjyqimeve dhe promovimin e njohurive për grupe të ndryshme që janë nga e njëjta zonë gjeografike dhe që kanë ndarë të njëjtat përvoja historike;

Të vetëdijshëm se historia e romëve dhe udhëtarëve është e lidhur ngushtë me përparimin shoqëror gjatë shekujve të fundit dhe me faktin se romët dhe udhëtarët nuk ishin në gjendje të përfitonin nga ai përparim (përfshirë punësimin, arsimin, shërbimet shëndetësore, strehimin ose sigurimet shoqërore), i cili, nga ana tjetër, rezultoi më vonë në gëzimin e pabarabartë të të drejtave sociale, siç tregohet përmes punës monitoruese të Komitetit Evropian të të Drejtave Sociale në lidhje me zbatimin e Kartës Sociale Evropiane (të rishikuar) (ETS Nr. 163);

Duke marrë parasysh angazhimin e bërë në Deklaratën e miratuar në Samitin e 3-të të Krerëve të Shteteve dhe qeverive të Këshillit të Evropës (Varshavë, 2005) për “të forcuar identitetin dhe unitetin evropian, bazuar në vlerat themelore të përbashkëta, respektimin e trashëgimisë sonë të përbashkët dhe diversitetin kulturor”;

¹ Termi “Romë dhe Udhëtarë” është përdorur në Këshillin e Evropës për të përfshirë larminë e gjerë të grupeve të përfshira në punën e Këshillit të Evropës në këtë fushë: nga njëra anë a) Romë, Sinti/Manush, Calé, Kaale, Romanichals, Boyash/Rudari; b) Egjiptianët e Ballkanit (egjiptianë dhe ashkali); c) Grupet lindore (Dom, Lom dhe Abdal); dhe, nga ana tjetër, grupe të tilla si udhëtarë, Jenishë, dhe popuj të përcaktuar sipas termit administrativ “Gens du voyage”, si dhe persona që e identifikojnë veten si ciganë. E tashmja është një shënim shpjegues, jo një përkufizim i romëve dhe/ose udhëtarëve.

Duke marrë parasysh Planin e Veprimit për luftimin e racizmit, ksenofobisë, antisemitizmit dhe intolerancës, të miratuar në Samitin e 1-rë të Krerëve të Shteteve dhe qeverive të Këshillit të Evropës (Vjenë, 1993), dhe thirrjen e tij për t'u përqendruar në "promovimin e arsimit në fushat e të drejtave të njeriut dhe respektimin e diversitetit kulturor; forcimin e programeve që synojnë eliminimin e paragjyqimeve në mësimin e historisë, duke theksuar ndikimin e ndërsjellë pozitiv midis vendeve, feve dhe ideve të ndryshme në zhvillimin historik të Evropës";

Duke marrë parasysh Deklaratën Përfundimtare të Sesionit të 25-të të Këshillit të Evropës, Konferenca e Përhershme e Ministrave të Arsimit "Sigurimi i demokracisë përmes arsimit" (Bruksel, 11-12 prill 2016);

Duke marrë parasysh Deklaratën e Strasburgut të vitit 2010 për romët, në të cilën vendet anëtare të Këshillit të Evropës ranë dakord "të marrin masa për të nxitur njohjen e kulturës, historisë dhe gjuhëve të romëve dhe të kuptuarit e tyre";

Duke kujtuar Planin Tematik të Veprimit të Këshillit të Evropës për Përfshirjen e Romëve dhe Udhëtarëve (2016-2019), i cili numëron, mes objektivave të tjera, qëllimin specifik për të "punuar drejt integritetit të elementeve kurrikularë mbi historinë e romëve dhe udhëtarëve në shkollë, dhe arritjes së nxënësve dhe studentëve romë, udhëtarë dhe jo-romë";

Duke marrë parasysh Nenin 12 të Konventës Kuadër për Mbrojtjen e Minoriteteve Kombëtare (ETS Nr. 157) i cili thotë se: "Palët duhet të marrin masa, kur është e përshtatshme, në fushat e arsimit dhe kërkimit për të kultivuar njohuri për kulturën, historinë, gjuhën dhe fenë e pakicave të tyre kombëtare dhe të shumicës. Në këtë kontekst, Palët duhet, *ndër të tjera*, të ofrojnë mundësi të përshtatshme për trajnimin e mësimdhënësve dhe qasje në libra shkollorë, dhe të lehtësojnë kontaktet midis nxënësve dhe mësimdhënësve të komuniteteve të ndryshme";

Duke kujtuar Rekomandimin CM/Rec(2011)6 të Komitetit të Ministrave të shteteve anëtare mbi dialogun ndërkulturor dhe imazhin e tjetrit në mësimin e historisë, Rekomandimin CM/Rec(2009)4 të Komitetit të Ministrave të shteteve anëtare mbi arsimimin e romëve dhe udhëtarëve në Evropë, Rekomandimin Rec(2001)15 të Komitetit të Ministrave të shteteve anëtare mbi mësimin e historisë në Evropën e shekullit njëzet e një dhe Rekomandimin Rec(2000)4 të Komitetit të Ministrave të shteteve anëtare mbi arsimimin e fëmijëve romë/ciganë në Evropë;

Duke kujtuar Rezolutën 2153 (2017) të Asamblesë Parlamentare të Këshillit të Evropës për "Promovimin e përfshirjes së romëve dhe udhëtarëve", Rezolutën 2106 (2016) të Asamblesë Parlamentare për "Angazhimin e përtërirë në luftën kundër antisemitizmit në Evropë", Rezolutën 1927 (2013) të Asamblesë Parlamentare mbi "Dhënien fund të diskriminimit ndaj fëmijëve romë", Rekomandimin 1880 (2009) të Asamblesë Parlamentare për "Mësimin e historisë në zonat e konfliktit dhe pas konfliktit", si dhe përgjigjen ndaj tij të miratuar nga Komiteti i Ministrave, dhe Rekomandimin 1283 (1996) të Asamblesë Parlamentare mbi "Historinë dhe mësimin e historisë në Evropë", si dhe përgjigjen ndaj tij të miratuar nga Komiteti i Ministrave;

Duke kujtuar Rezolutën 403 (2016) të Kongresit të Autoriteteve Lokale dhe Rajonale të Këshillit të Evropës për "Situatën e romëve dhe udhëtarëve në kontekstin e rritjes së ekstremizmit, ksenofobisë dhe krizës së refugjatëve në Evropë";

Duke kujtuar Rekomandimin e Politikës së Përgjithshme Nr. 3 të Komisionit Evropian kundër Racizmit dhe Intolerancës (ECRI) për luftimin e racizmit dhe intolerancës ndaj romëve/ciganëve, Rekomandimin e Politikës së Përgjithshme Nr. 10 për luftimin e racizmit dhe diskriminimit racor në arsim dhe përmes arsimit shkollor, Rekomandimin e Politikës së Përgjithshme Nr. 13 për luftimin e anti-ciganizmit dhe diskriminimit ndaj romëve, dhe Rekomandimin e Politikës së Përgjithshme Nr. 15 për luftimin e gjuhës së urrejtjes;

Duke marrë parasysh Rezolutën e UNESCO-s për Përkujtimin e Holokaustit të vitit 2007;

Duke kujtuar Planin e Veprimit të Organizatës për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë (OSBE) për përmirësimin e gjendjes së romëve dhe sintëve në zonën e OSBE-së të miratuar në vitin 2003, i cili rekomandon që shtetet pjesëmarrëse të OSBE-së "të përfshijnë historinë dhe kulturën rome në tekste arsimore, me konsideratë të veçantë përvojën e romëve dhe sintëve gjatë Holokaustit";

Duke pasur parasysh Deklaratën e Forumit Ndërkombëtar të Stokholmit të janarit 2000 mbi Holokaustin, dhe punën e Aleancës Ndërkombëtare për Përkujtimin e Holokaustit (IHRA) në promovimin e kërkimit, edukimit dhe përkujtimit të persekutimit të romëve gjatë Holokaustit;

Rekomandon që qeveritë e shteteve anëtare, duke pasur parasysh sistemin e tyre kushtetues dhe politikat, rrethanat dhe përgjegjësitë e tyre përkatëse kombëtare, rajonale dhe lokale, veçanërisht në fushën e arsimit fillor, të mesëm dhe të lartë:

- t'i zbatojnë parimet dhe veprimet e propozuara të përcaktuara në shtojcë;
- t'ua sjellin këtë rekomandim në vëmendjen e ministrive të arsimit dhe palëve të tjera të interesuara përkatëse, në veçanti bordeve kombëtare, rajonale ose lokale të arsimit;
- ta përkthejnë këtë rekomandim në gjuhët zyrtare të shteteve anëtare; dhe
- ta shqyrtojnë zbatimin e tij në periudhë pesëvjeçare, dhe në interval të ngjashëm kohor pas kësaj periudhe.

Shtojca e Rekomandimit CM/Rec(2020)2

Parimet dhe veprimet e propozuara për përfshirjen e historisë së romëve dhe/ose udhëtarëve në kurrikulat shkollore dhe materialet mësimore

I. Qëllimet e rekomandimit

Qëllimi i këtij rekomandimi është të promovojë përfshirjen e historisë së romëve dhe/ose udhëtarëve, përfshirë përkujtimin e Holokaustit Rom, në kurrikulat shkollore dhe materialet mësimore, me qëllim ndërtimin e një kulture të tolerancës dhe respektit në shkollë; zhvillimin e vetëdijes historike dhe vetëdijes së të gjithë nxënësve; kontribuimin në pohimin e identitetit të romëve dhe/ose udhëtarëve; dhe përmirësimin e të kuptuarit se romët dhe/ose udhëtarët janë pjesë përbërëse e shoqërive kombëtare dhe evropiane.

Kuptohet që futja e mësimin të historisë së romëve dhe/ose udhëtarëve nuk do të kërkonte orë shtesë në klasë, por mund të përfshihej në lëndë të ndryshme shkollore, siç janë historia, edukimi qytetar ose shoqëror, letërsia, feja ose etika, arti, muzika ose gjuhët, dhe kështu do të kishte implikime të kufizuara buxhetore, nëse do të kishte.

Kuptohet gjithashtu që mësimi i historisë së romëve dhe/ose udhëtarëve do të kontribuonte në zhvillimin e mëtejshëm të një numri të kompetencave (qytetaria demokratike, të drejtat e njeriut, barazia gjinore, aftësitë sociale, mirëkuptimi ndërkulturor, etj.) të kërkuara nga nxënësit dhe studentët, dhe do të thellonte gjithashtu të kuptuarit e zhvillimeve historike dhe politike, dhe do të ofronte një këndvështrim të diferencuar të fenomeneve shoqërore dhe kulturore.

Zhvillimi i materialeve mësimore përkatëse mund të ndërtohet mbi materialet ekzistuese të bazuara në internet të Këshillit të Evropës dhe aktorëve të tjerë ndërkombëtarë, dhe duhet të kontekstualizohet me situatën kombëtare, në konsultim të ngushtë me përfaqësuesit e komuniteteve romë dhe/ose udhëtare.

II. Përkufizimet

Për qëllimin e rekomandimit të tanishëm:

Anti-ciganizmi është një formë specifike e racizmit, një ideologji e bazuar mbi epërsinë racore, një formë dehumanizimi dhe racizmi institucional i ushqyer nga diskriminimi historik, i cili shprehet, ndër të tjera, nga dhuna, gjuha e urrejtjes, shfrytëzimi, stigmatizimi dhe lloji më i hapur i diskriminimit.²

Termi “Holokausti Rom” përdoret në përputhje me praktikën aktuale në Këshillin e Evropës dhe me përfundimet dhe rekomandimin e konferencës me titull “Zërat e harruar”, të organizuar nga Forumi Evropian i Romëve dhe Udhëtarëve (ERTF), në bashkëpunim me Këshillin e Evropës në Parlamentin Rumun në Bukuresht më 7 prill 2016.

Rekomandimi i tanishëm nuk merr asnjë qëndrim sa i përket termit të gjuhës romë që do të përdoret në kontekstet përkatëse kombëtare për t’iu referuar Holokaustit Rom. Konkluzionet e konferencës “Zërat e Harruar” konfirmojnë ekzistencën e termave të ndryshëm të përdorur nga romët në pjesë të ndryshme të Evropës për të caktuar Holokaustin Rom, si “Samudaripe(n)”, “Mudaripe(n)”, “Phar(r)aj(i)mos”, “Por(r)ajmos”

² Komisioni Evropian kundër Racizmit dhe Intolerancës (ECRI), Rekomandimi i Politikës së Përgjithshme Nr. 13 për luftimin e anti-ciganizmit dhe diskriminimit ndaj romëve, i miratuar më 24 qershor 2011.

ose “Kalí Traš”.³ Autoritetet kombëtare, në konsultim të ngushtë me komunitetet dhe studiuesit kombëtarë/lokalë romë, mund të zgjedhin variante gjuhësore më të përshtatshme romë për qëllimet e mësimit të historisë romë. Sidoqoftë, është e rëndësishme që mësimdhënësit të dinë dhe sinjalizojnë ekzistencën e termave të ndryshme romë që identifikojnë Holokaustin Rom.

Mësimi i historisë së romëve dhe/ose udhëtarëve mund të përfshijë, kur është e nevojshme, kulturën e romëve dhe/ose udhëtarëve. Mund të mbulohet në lëndë të ndryshme shkollore, të tilla si historia, edukimi qytetar ose shoqëror, letërsia, feja ose etika, arti, muzika ose gjuhët.

Termi “materiale mësimore” duhet të kuptohet në një kuptim të gjerë, dhe të përfshijë libra shkollorë, plane mësimore, burime të hapura arsimore dhe materiale dixhitale pedagogjike.

Metodat e mësimdhënies të përmendura në tekstin e tanishëm përfshijnë, *ndër të tjera*, arsimin joformal dhe aktivitete jashtë-kurrikulare, mësimdhënien gjithëpërfshirëse, vizitat në terren, historinë e gjallë dhe bibliotekat e gjalla, tregimet, mediat sociale, ekspozitat, vizitat studimore, shkëmbimet, mbledhjet, trajnimet, takimet e diskutimit në grupe dhe seminaret.

III. Parimet dhe veprimet e propozuara

1. Mësimdhënia e historisë së romëve dhe/ose udhëtarëve dhe përfshirja e saj në kurrikulat shkollore kombëtare dhe materialet mësimore duhet:

- a. të përfshijnë një mësim të balancuar dhe kontekstual të historisë së romëve dhe/ose udhëtarëve, duke pasqyruar praninë e tyre kombëtare dhe kontekstin historik, dhe historinë e tyre të përbashkët si një popull i pranishëm në Evropë me shekuj;
- b. të përfshijnë informacione në lidhje me kontributin e romëve dhe udhëtarëve në ekonominë kombëtare, në veçanti tregtinë, punimet metalike dhe artizanatet e tjera, si dhe blegtorinë, dhe i referohen aspekteve të ndryshme të historisë dhe kulturës së romëve dhe/ose udhëtarëve, të tilla si tregimet, letërsia, feja, muzika dhe traditat, si dhe përparimi asimetrik shoqëror dhe qasja e pabarabartë në të drejtat shoqërore që ata i kanë përjetuar;
- c. duke pasur parasysh që mësimi i historisë ka një karakter ndërkurrikular, të përfshijnë informacione mbi historinë e romëve dhe/ose udhëtarëve në lëndët e tjera shkollore, të tilla si ekonomia, edukata qytetare ose shoqërore, letërsia, feja ose etika, arti, muzika ose gjuhët;
- d. të sigurojnë, ose në situata kur shteti nuk ka përgjegjësi të drejtpërdrejtë në nivelin rajonal dhe lokal, të inkurajojnë që historia e romëve dhe/ose udhëtarëve të mësohet në nivelin lokal për të gjithë nxënësit dhe studentët;
- e. brenda kornizës së përgjithshme të arsimit dhe nismave për të drejtat e njeriut, barazinë dhe/ose anti-diskriminimin, dhe si një mjet për të luftuar krimet e reja kundër njerëzimit që mund të ndikojnë, *ndër të tjera* romët dhe/ose udhëtarët, të ndërgjegjësojnë për anti-ciganizmin si një formë specifike e racizmit, dhe mohimin e statusit të tyre si viktimat të Holokaustit, duke nënvizuar rrënjët historike të këtyre paragjykimëve dhe pasojat e tyre për gjuhën e urrejtjes dhe dhunën ndaj anti-romëve dhe/ose anti-udhëtarëve bashkëkohorë;
- f. të ofrojnë një mundësi për përfaqësuesit e organizatave dhe komuniteteve romë dhe/ose udhëtare, në bashkëpunim me komunitetet e shkollave në fjalë, të takojnë nxënës/studentë në mënyrë që të diskutojnë dhe ilustrojnë aspekte të caktuara të historisë së romëve dhe/ose udhëtarëve dhe të japin dëshmi;

2. Zhvillimi dhe rishikimi i materialeve dhe metodave mësimore duhet:

- a. të zhvillojnë kurrikula fleksibile dhe pedagogë ndërveprues të cilët pranojnë dallime kulturore, promovojnë diversitetin dhe përfshijnë një qasje me shumë perspektiva për të treguar kompleksitetin e plotë të historisë dhe për të siguruar një qasje të përbashkët të historisë;
- b. të sigurojnë që kurrikulat e historisë ose edukatës qytetare në veçanti pasqyrojnë mënyrën në të cilën aktivitetet dhe qëndrimet e individëve dhe grupeve të zakonshëm të njerëzve kanë formësuar historinë e shoqërive evropiane;
- c. t'i kushtojnë vëmendje burimeve historike me qëllim luftimin e anti-ciganizmit, gjuhës së urrejtjes, propagandës dhe informacionit të rremë;

³ “Samudaripe(n)” ose “Mudaripe(n)” do të thotë “vrasje e të gjithëve” dhe të kujton termin hebre “Shoah” (“shkatërrim”). “Phar(r)aj(i)mos” ose “Por(r)ajmos” do të thotë “ajo që gllabëron” (that which devours), i cili, megjithatë, mund të jetë një term fyes në variante të caktuara të gjuhës romë. “Kalí Traš” mund të përkthehet nga “Tragjedia e Zezë” ose “Tmerri i Zi”

d. të analizojnë dhe rishikojnë kurrikulat shkollore, duke u përqendruar në kurrikulat e historisë, në mënyrë që të përfshijnë përmbajtje që lidhen me historinë dhe kulturën e romëve dhe/ose udhëtarëve në mësimin e përgjithshëm të historisë;

e. të analizojnë dhe rishikojnë librat shkollore aktualë për të eliminuar stereotipet që lidhen me romët dhe/ose udhëtarët; përsa i përket mësimi të artit ose letërsisë nga periudhat e mëparshme që shprehin trope anti-cigane, të zhvillojnë materiale për të kontekstualizuar një përmbajtje të tillë si pjesë e historisë së anti-ciganizmit dhe të sigurojnë një kuptim kritik të natyrës kundërshtuese të përmbajtjes së tillë, e cila duhet t'u mësohet vetëm studentëve që janë bërë të aftë për nivelin e abstraksionit të kërkuar për të kuptuar tekstet si dokumente historike;

f. në mënyrë që të zbatohen dy aktivitetet e lartpërmendura, të identifikojnë mundësi për përfshirjen e historisë së romëve dhe udhëtarëve në mësimdhënie dhe trajnim, azhurnim dhe përshtatje të tyre në kontekste të veçanta kombëtare; dhe të përgatisin një udhëzues për zbatimin e materialeve mësimore të rishikuara dhe metodave të trajnimit në bashkëpunim me komunitetet romë dhe/ose udhëtare, dhe shoqërinë civile, akademikët, institutet e trajnimit të mësimdhënësve dhe organizatat profesionale të mësimdhënësve;

g. të shfrytëzojnë materialet, mjetet dhe publikimet ekzistuese të mësimdhënies, pedagogjike dhe hulumtuese për historinë e romëve dhe/ose udhëtarëve të përgatitura nga palët e interesuara ndërkombëtare si Këshilli i Evropës, Agjencia e Bashkimit Evropian për të Drejtat Themelore (FRA), UNESCO, Aleanca Ndërkombëtare e Kujtimit të Holokaustit (IHRA), Fondacioni Shoah/Instituti i Historisë dhe Edukimit Vizual i Universitetit të Kalifornisë Jugore (USC), Instituti Evropian Rom për Artin dhe Kulturën (ERIAC), Shoqata Evropiane e Edukatorëve të Historisë (EUROCLIO), dhe institucione të tjera;

h. të përgatisin materiale shpesh të cilësisë së lartë për mësimdhënie dhe mësimnxënie, të cilat janë të gatshme për t'u përdorur, në bashkëpunim me shoqërinë civile dhe akademikët romë dhe/ose udhëtarë, me qëllim ndërtimin dhe plotësimin e burimeve ekzistuese.

3. Mësimdhënia për Holokaustin Rom dhe persekutimet e tjera historike duhet:

a. të formojë një pjesë integrale të mësimdhënies dhe mësimnxënies për holokaustin e kryer nga regjimi nazist dhe aleatët e tij, si dhe akte të tjera të kryera kundër romëve dhe udhëtarëve nëpër Evropë, dhe kjo duhet të plotësohet përmes mësimdhënies dhe mësimnxënies për episodet përkatëse në histori kur romët dhe/ose udhëtarët nuk ishin viktimë;

b. t'u referohet rrëfimeve pozitive për historinë e romëve dhe/ose udhëtarëve, të tilla si kontributi i tyre në trashëgiminë kulturore lokale, kombëtare dhe evropiane, dhe roli aktiv i romëve, sintëve dhe jenishëve në lëvizjet e rezistencës anti-naziste dhe anti-fashiste;

c. përveç një kapitulli specifik për Holokaustin Rom, t'u referohet, kur është e rëndësishme, formave të tjera të rëndësishme të persekutimit të romëve dhe/ose udhëtarëve në Evropë (politikave anti-bredhje, shkeljeve të të drejtave të prindërve dhe të fëmijëve, asimilimit të detyruar, sedentarizimit të detyruar, sterilizimit të detyruar, politikave të internimit dhe dëbimit, etj.⁴),

d. të integrojë aktivitete që lidhen me përkujtimin e Holokaustit Rom në arsimin formal dhe joformal, në lidhje me 2 Gushtin (Dita Evropiane e Përkujtimit të Holokaustit Rom), ose një datë më e përshtatur me kontekstin historik të vendit në fjalë, për shembull përvjetorët lokalë dhe vendet e lidhura me burgosjen ose dëbimin e romëve në kampe përqendrimi, dhe me vitin shkollore.

4. Aktivitetet e trajnimit duhet të:

a. ofrojnë trajnime përkatëse që përfshijnë ekspertë dhe akademikë për historinë dhe kulturën romë për mësimdhënësit, edukatorët, drejtorët e shkollave, stafin e Ministrive të Arsimit dhe, kur është e nevojshme, stafin tjetër pedagogjik, në mënyrë që t'u ofrojnë atyre njohuri mbi historinë e romëve dhe/ose udhëtarëve;

b. ofrojnë trajnime të detyrueshme dhe sistematike për mësimnxënie të bazuar në kompetenca, edukim/dialog ndërkulturore dhe module të diversitetit në trajnimin fillestar dhe të mëtutjeshëm të mësimdhënësve.

5. Aktivitetet jashtëkurrikulare duhet të:

a. ndërgjegjësojnë popullatën e përgjithshme, dhe brezin e ri në veçanti, për praninë historike të romëve dhe/ose udhëtarëve në Evropë dhe kontributin e tyre në historinë lokale, kombëtare dhe evropiane;

⁴ Shihni fletët e fakteve të Këshillit të Evropës mbi historinë e romëve në www.coe.int/education/roma.

b. përfshijnë aktivitete për të shënuar ditë të rëndësishme për romët, të tilla si 8 Prilli (Dita Ndërkombëtare e Romëve), 16 Maji (Dita e Rezistencës e Romëve), 2 Gushti (Dita Evropiane e Përkujtimit të Holokaustit Rom), dhe 5 Nëntori (Dita Botërore e Gjuhës Rome), ose çfarëdo date tjetër të rëndësishme në kontekste përkatëse kombëtare;

c. mbështesin pjesëmarrjen e nxënësve/studentëve në vizitat studimore në vendet kushtuar historisë dhe kulturës së romëve dhe/ose udhëtarëve, me një fokus në përkujtime dhe lokalitete përkujtimi dhe muze.⁵

6. Hulumtimi në historinë e romëve dhe/ose udhëtarëve duhet:

a. të promovohet me anë të bursave ose stimujve të tjerë, kur është e mundur, për komunitetin akademik, qendrat kërkimore dhe institucionet kulturore; vëmendje e veçantë duhet t'u kushtohet dokumenteve historike dhe artefakteve që kanë të bëjnë me kulturën e romëve dhe/ose udhëtarëve, të cilat duhet të përfshihen në koleksionet ekzistuese, dhe koleksionet e dëshmimeve, veçanërisht në lidhje me periudhën e Luftës së Dytë Botërore dhe mënyrën tradicionale të jetës;

b. të jetë në dispozicion në internet dhe të jetë i licencuar për përdorim arsimor.

7. Bashkëpunimi kombëtar dhe ndërkombëtar për historinë e romëve dhe/ose udhëtarëve duhet të:

a. rezultojë në bashkëpunim të përqendruar, të qëndrueshëm dhe efektiv midis palëve të interesuara kombëtare përkatëse, me theks në mësimdhënësit dhe edukatorët, dhe organizatave ndërkombëtare dhe akademikëve aktivë në fushën e hulumtimit dhe promovimit e njohurive për historinë dhe kulturën e romëve dhe/ose udhëtarëve, dhe duhet të nxisë bashkëpunimin me IHRA-në, në mënyrë që të promovojë edukimin dhe përkujtimin e Holokaustit Rom;

b. përfshijë bashkëpunimin ndërkufitar kulturor dhe shkëmbimin e përvojave nga bashkëmoshatarët në lidhje me mësimdhënien e historisë së romëve dhe/ose udhëtarëve, dhe të shkëmbejë (dhe, kur është e mundur, të përshtatë) mjetet, materialet dhe publikimet ekzistuese;

c. përfshijë organizata joqeveritare (OJQ), në veçanti OJQ romë dhe/ose të udhëtarëve, veçanërisht ato aktive në fushën e arsimit, në mënyrë që ato të luajnë rol aktiv në rritjen e ndërgjegjësimit për historinë e romëve dhe/ose udhëtarëve, si në popullsinë e përgjithshme ashtu edhe në mesin e vetë romëve dhe/ose udhëtarëve, të cilët ndonjëherë mund të mos jenë të njohur me historinë e tyre;

d. promovojë përfshirjen e mësimdhënies së historisë së romëve dhe udhëtarëve në punën e OJQ-ve kombëtare dhe ndërkombëtare, siç është EUROCLIO⁶ ose Federata "Europa Nostra".⁷

⁵ Disa muze, të tilla si Louvre dhe Prado, kanë bërë ekspozita specifike në lidhje me praninë e romëve në piktura, skulptura, etj., në kuadrin e një projekti të Këshillit të Evropës me titull "Përfaqësimi i Romëve në Koleksionet e Muzeve të Mëdha Evropiane".

⁶ Shihni <https://euroclio.eu/>

⁷ Shihni <https://www.europanostra.org/>